

ZeMě: První environmentální výstava v Národním muzeu¹

Barbora Hoduláková

“The Earth is Me” The first environmental exhibition in the National Museum (Prague)

Abstract: The case study reflects the process of creating the interactive exhibition “ZeMě”/ “The Earth is Me” (2022–2023), a pilot project of the National Museum of the Czech Republic dedicated to sustainability and global environmental change. It describes the conceptual work of an interdisciplinary team, including the choice of an interactive educational presentation approach, communication strategy using game principles and accompanying programs. The exhibition project is set within the context of socially engaged museum practice and offers insights for presenting environmental issues to the public with respect to local specifics.

Keywords: National Museum, exhibition, sustainability, climate change, environmental education

Úvodem

(...) *Make a garden
The garden is also the gardener
And you are the garden (...)*²
(Olafur Eliasson)

Poetické pobídnutí umělce Olafura Eliassona k participaci na vytváření pečujícího prostředí bychom mohli vztáhnout i na transformativní potenciál kultury. Muzea, jak odráží současný trend pozitivní muzeologie i jejich nová definice přijatá v roce 2022 na pražském zasedání ICOM, mohou sehrát klíčovou roli v utváření udržitelnější budoucnosti i rozkvětu lidského potenciálu.³ Začnou-li naslouchat aktuálním potřebám komunit, jednotlivců i vlastních zaměstnanců, mohou se stát katalyzátory změn, místem komunitního uzdravování a dialogu o aktuálních výzvách, jaké představují klimatická krize, migrace, multikulturní soužití nebo identitární otázky.

Současné muzejnictví reflektuje nejen obrat k větší demokratizaci, interaktivitě a participaci, ale i stále silnější volání po angažovanosti.⁴ S tímto vědomím jsme přistupovali k přípravě první výstavy Národního muzea zaměřené čistě na otázky udržitelnosti. Koncipování

výstavy „ZeMě“ (2022–2023), její komunikační strategie a prezentační formy, představovalo pro celý autorský tým velkou profesní výzvu. Jednalo se o první větší iniciativu svého druhu v kontextu českého muzejnictví, navíc vyžadující rozsáhlou interdisciplinární spolupráci a explorativní přístup k vystavování stále probíhajícího, neukončeného procesu bez opory ve sbírkovém fondu nebo odborném zázemí instituce. Z pozice spoluautorky výstavy se v textu zaměřím na reflexi přípravy tohoto pilotního projektu ve vztahu k udržitelnosti a jeho interpretaci veřejnosti.

Cesta k udržitelné výstavě

*Záleží na mně, jaká bude Země /
The Earth is Me*

„ZeMi“, první recyklovanou výstavu Národního muzea tematizující otázky udržitelnosti, doprovázelo motto vyjadřující osobní závazek i vzájemnou propojenost v době klimatické krize. V náznaku připomnělo, že udržitelný přístup k životu znamená více rovin – environmentální, sociální a osobní, které se prolínají.⁵ Hledání možných řešení šetrného vztahování se k životnímu prostředí nelze

- 1** Předložená práce vznikla za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2024–2028/26.l.a, 00023272).
2 OBRIST, Hans U. a STASINOPOULOS, Kostas (eds.). *140 Artists' Ideas for Planet Earth*. London: Penguin, 2022, s. 104. „Zbuduj zahradu/ zahrada je i zahradnikem/ a ty jsi zahradou.“ Překlad autorky.
3 LATHAM, Kiersten F. a COWAN, Brenda (eds.). *Flourishing in Museums: Towards a Positive Museology*. New York: Routledge, 2023; *Definice muzea*. [online]. In: ICOM Česká republika. 2022. [cit. 10. 10. 2024]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzeal>.
4 *Reflexe tohoto přístupu např.* JANES, Robert R. a SANDELL, Richard. *Museum Activism*. New York: Routledge, 2019.
5 MACNAMARA, Looby. *Vztahy bez hierarchie: Lidé a permakultura*. Praha: Walden Press, 2022, s. 21–22.

Mgr. Barbora Hoduláková
Muzejní edukátorka
(Národní muzeum v Praze),
doktorandka
(Katedra výtvarné výchovy
Pedagogické fakulty
Univerzity Palackého
v Olomouci)

Obr. 1–3: Půdorys výstavy, pohled do hlavního expozičního sálu a do tzv. věže, relaxačního prostoru s knihovnou. Foto Jiří Beran.

oddělit od vzájemné péče a solidarity s lidmi, kteří jsou nejvíce ohroženi dopady celosvětových změn, ani od vnímavosti k potřebám jiných druhů, jež s námi sdílejí životní prostor. Design výstavy i doprovodný program byl proto stavěn tak, aby neopomněl žádnou z těchto důležitých vrstev.

Autorský tým výstavy „ZeMě“, jehož jsem byla součástí, si vytyčil za cíl nejen zprostředkovat holistický pohled na udržitelnost, ale přispět také ke změně návyků, a to, pokud možno, skrze motivující komunikační rámec. Vycházel přitom z výzkumů ukazujících, že alarmistická rétorika – vyvolávání strachu a pocitu viny – není při komunikaci klimatické změny a dalších naléhavých globálních výzev efektivní, naopak často je spíš kontraproduktivní. U některých lidí může vést k racionalizaci vlastního jednání, popření problému nebo paralýze při hledání řešení.⁶ Další úroveň kritiky problematizuje apely na individuální odpovědnost, jež nemůže řešit komplexní problémy environmentální krize, a navíc zastírá nutnost systémové změny.⁷ Záměrem proto bylo vytvoření inkluzivního komunikačního prostoru, který by facilitoval dialog, mezigenerační sdílení a, navzdory závažnosti strukturálních problémů, přinesl povzbuzení, že každý jednotlivec může pozitivně ovlivnit své okolí.

Spolupráce

Otázky spojené s konceptualizací současnosti jako antropocénu a adresováním komplexních problémů si od muzejní praxe žádají interdisciplinární přístup. Inspirativním příkladem je dlouholetý výzkumný a výstavní projekt *The Arctic* v *Nordiska museet* ve Stockholmu (2019–dosud), který propojil pohledy vědeckých

autorit různých oborů s příběhy lidí i míst, a v prezentaci dopadů klimatické změny na zvlášť zranitelné polární oblasti pracoval s emocemi a imaginací návštěvníků.⁸ Obdobně, byť ve výsledku v menším měřítku, se i projekt „ZeMě“ chtěl otevřít spolupráci překračující hranice specializací.

Kořeny výstavy sahají do roku 2019, kdy se v Národním muzeu zformovala zaměstnanecká environmentální platforma. Ekologická iniciativa vznikla v reakci na vyhlášení stavu klimatické nouze pražskými kulturními institucemi, které následovalo po zveřejnění znepokojivé zprávy Mezivládního panelu pro klimatickou změnu OSN.⁹ Připojila se tím k požadavkům na ekologičtější provoz kulturních institucí, opětovné využívání materiálů pro stavbu expozic i k otevřenosti kulturních institucí větší angažovanosti s ohledem na současné společenské potřeby. Konkrétními výsledky jejích aktivit bylo například zřízení funkce pověřence pro životní prostředí nebo vytvoření koncepce udržitelnosti Národního muzea.

Paralelně s činností Ekologické iniciativy vzneslo edukační oddělení muzea podnět na environmentálně zaměřenou dětskou odpočinkovou zónu v Nové budově Národního muzea. Tento nápad se postupně rozvinul a přerostl v ambicióznější plán na středně velkou výstavu v prostorách hlavní budovy. Jádrem pětičlenného autorského týmu se tak vytvořilo z velké části právě z řad Ekologické iniciativy a edukačního oddělení. Představovalo fúzi různých odborných složek Národního muzea integrujících jeho historickou i přírodovědeckou sekci.¹⁰

Pro zajištění odbornosti a různorodost pohledů jsme navázali rozsáhlou spolupráci s externími partnery z vědeckých institucí, neziskových organizací, ekocenter

6 MOSER, Susanne C. a DILLING, Lisa (eds.). *Creating a Climate for Change: Communicating Climate Change and Facilitating Social Change*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010, s. 10–11.

7 Např. BROMOVÁ, Anna, KÁRNÍKOVÁ, Anna, PATOČKA, Josef, KOCUREK, Josef, NAVAROVÁ, Tereza a VOLFOVÁ, Marika. *Klimavize: šest oblastí, kterým se musíme věnovat při řešení klimatické krize*. Klimavize, 2021.

8 GUSTAFSON REINIUS, Lotten. *Special Issue. Tracing the Arctic; Arctic Traces*. [online]. *Journal of Northern Studies*. 2021, roč. 14, č. 2, s. 7–24. [cit. 18. 12. 2024]. Dostupné z: <https://doi.org/https://doi.org/10.36368/jns.v14i2.983>.

9 ARTALK. 2019. [cit. 10. 10. 2024]. Dostupné z: <https://artalk.info/news/sit-feministickych-instituci-vydala-manual-pro-ekologicke-chovani-kulturnich-a-umeleckych-instituci>.

10 Autorský tým: Jiří Frank, Barbora Hoduláková, Johana Stejskalová, Ondřej Táborský, František Tým.

nebo médií, ale i s jednotlivými aktivistkami, designérkami nebo influencery.¹¹ Ti se na přípravě výstavy podíleli poskytnutím odborných podkladů, konzultacemi, zápůjčkami předmětů a v pozdější fázi též participací na doprovodném programu. V neposlední řadě tento kolektivní projekt pozvedl a sjednotil dedikovaný přístup architektů studia Loca architekti v čele s Lucií Kirovovou a grafika Ondřeje Zámise, kteří mu vtiskli jeho finální podobu.¹²

Koncepce

Národní muzeum jako jedna z největších paměťových institucí v České republice dokáže přilákat velmi rozmanité publikum čítající návštěvníky různého věku, úrovně dosaženého vzdělání i socioekonomického statusu. Možnost oslovit výstavou širokou veřejnost včetně těch, jimž může být trend udržitelnosti vzdálený, nás vedl k rozhodnutí pojmout ji jako přístupný úvod do tématu, které se týká každého*každé z nás. V kontextu informačního přehlcení, kdy se navíc zásadní otázky současnosti stávají terčem dezinformací, jsme se snažili představit je nikoli jako vzdálený problém, ale s využitím příkladů lokální dobré praxe a prezentace výzkumů poukázat na jejich provázanost s každodenními realitami obyvatel České republiky.¹³

Tvar výstavy krystalizoval v kontextu zahraničních snah zachytit skrze výstavní činnost změny klimatu. Z reflexe přístupů kulturních institucí německojazyčných zemí, zemí Beneluxu nebo Skandinávie k aktuálním problémům, které ve své kurátorské praxi dlouhodobě zkoumá spoluautor výstavy Ondřej Táborský, vyvstaly dva hlavní směry – emočně narativní a interaktivně edukační.¹⁴ S cílem zaměřit se

na sdílené zkušenosti návštěvníků a participaci jsme zvolili druhou, edukační linii, což korespondovalo i s výrazným zastoupením edukačního oddělení v našem autorském týmu. Po vzoru berlínského *Futura* nebo *Německého muzea hygieny* v Drážďanech směřovala prezentace ke kombinaci různých médií: haptických i digitálních interaktivních zastavení, infografiky, výstavních textů a nejrůznějších aktivizačních prvků (výzev, zpětné vazby ad.). Jinou motivací byla snaha odlišit se v prezentační formě od čerstvě otevřených stálých expozic, jež se sice staly největším magnetem instituce, ale zároveň nenabízí tolik interaktivních prvků. Hravá atmosféra, vícevrstevnatý obsah a mixed media prezentace měly ambici oslovit všechny generace, ovšem se zvláštním zřetelům k té nejmladší, která bude nejvíce čelit dopadům globální změny prostředí.

S touto vizí se přikročilo k detailnímu plánování prostorového uspořádání výstavy a konkrétního obsahu. Při tvorbě libreta jsme zamýšleli využít tři místnosti v přízemí Historické budovy Národního muzea. Prostor předsálí měl sloužit pro úvodní evokaci a zároveň z pohledu odcházejících plnit funkci zpětné vazby a reflexe („take home message“). Hlavní expoziční sál o ploše ca 330 m² byl určen pro jádro výstavy a na něj navazovala ještě menší místnost tzv. věže (ca 80 m²). Uvažovali jsme nad konceptem, který by obsáhl všechny klíčové aspekty udržitelnosti ve vztahu ke každodennímu životu a poukázal na jejich vzájemnou provázanost. S ohledem na prostorové možnosti a zaměření výstavy nám přišlo vhodné rozvíjet myšlenku otevřeného prostoru s monotematickými „ostrovy“, které by však spolu komunikovaly prostřednictvím společných námětů. Pro hlavní sál

Obr. 4: Tematický ostrov „Oblečení jako výzva!“. Foto Jakub Šedý.

11 Odborná spolupráce: Ekocentrum Konílec, o.p.s., KOKOZA, o. p. s., Institut Cirkulární Ekonomiky, z.ú., Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Zachraň jídlo, z.s., Centrum pro otázky životního prostředí UK, Mendelova univerzita v Brně, CENIA – Česká informační agentura životního prostředí, Dana Kapitulčinová, Veronika Ruppert, Anna Vácová.

12 Architektonické řešení: Tereza Beranová, Lucie Chroustová, Lucie Kirovová; Grafické řešení: Ondřej Zámis.

13 Tento přístup má oporu ve výzkumu komunikace klimatické změny. Jak upozorňují Susanne C. Moser a Lisa Dilling, lidé vnímají problémy jako osobně relevantní, až když ohrožují kvalitu jejich života nebo života jejich blízkých, případně vyvolávají-li závažné etické otázky. MOSER, Susanne C. a DILLING, Lisa (eds.). *Op. cit.*, s. 10.

14 LIŠKA, Filip. Udržitelná Karlovka #7: Ondřej Táborský. In: *Udržitelná Karlovka* [podcast]. Listopad 2022. [cit. 7. 10. 2024]. Dostupné z: <https://sustain.cuni.cz/SUS-116.html>.

Obr. 5: Jeden z mnoha aktivizačních prvků – výzva zkusit žít zero waste, tedy bez odpadu.
Foto Jakub Šedý.

Obr. 6: Tematický ostrov „Vyhodit či zhodnotit?“ a zpětná vazba „Přijmete výzvu?“ s možností hlasování pro konkrétní téma.
Foto Jiří Beran.

bylo navrženo celkem šest tematických celků zaměřených na oblasti spotřeby a životního stylu (pomalá móda, jídlo, voda), produkce (odpad) a vnímání prostředí kolem nás (krajina a město, biodiverzita). Ve věži, rohové neprůchozí místnosti koncipované jako odpočinková zóna s knihovnou a deskovými hrami, se návštěvníci nadto mohli seznámit s kreativním využíváním zdánlivě již nepotřebných materiálů známém jako upcyklace. Naším záměrem bylo nejen dostat do mainstreamu důležité alternativní koncepty, jako je cirkulární ekonomika nebo komunitou podporované zemědělství, ale také připomenout, že mnohé současné trendy udržitelnosti mají své kořeny v minulosti. Pomalá móda, upcyklace, zero waste nebo důraz na sezonní a lokální potraviny nejsou novými principy, ale spíše znovuobjevením respektu k materiálu, lidské práci i přírodním rytmům. Tomu napomáhala nelineární, otevřené uspořádání bez předem určené trasy, které návštěvníkům umožňovalo volně plynout hlavní částí výstavy podle vlastních preferencí a tempa. Interaktivně pojaté tematické „ostrovky“ byly navrhovány tak, aby v souladu s konstruktivistickou teorií učení podněcovaly kreativní zapojení a aktivní, postupné objevování obsahu.¹⁵ V průběhu finalizace scénáře, který sloužil jako podklad pro architektonické a grafické řešení, jsme čelili několika nečekaným změnám. Jednou z nejvýznamnějších byla nutnost přehodnotit začátek výstavy z důvodu ztráty možnosti užít vstupní prostor. Původní plán počítal s předsálím, jež mělo návštěvníky seznámit s problematikou vlivu lidské činnosti na životní

prostředí, připravit je na prozkoumávání monotematických ostrovů a v závěru je vybídnout k péči o svět kolem nás. Kvůli potřebě přenechat tuto místnost jinému projektu jsme však museli přistoupit ke kompromisu. Výsledkem byl méně viditelný vstup přímo do hlavního sálu, přičemž úvodní a závěrečné sdělení bylo redukováno na velkoplošnou grafiku na obou jeho kratších stěnách.

Komunikační strategie a prezentační forma

Jedna z klíčových výzev, jíž jsme během přípravy výstavy čelili, spočívala ve způsobu zarámování témat, která vzbuzují negativní emoce, a nadto v našem prostředí bývají součástí kulturních válek. Jelikož jsme se chtěli soustředit na možnosti dialogu a nepřispívat k polarizaci společnosti, zvolili jsme strategii založenou na principu hry. Hra nejen motivuje k poznání, ale nastoluje také atmosféru respektující komunikace a spolupráce. Zároveň bylo ale nezbytné hned v úvodním textu výstavy jasně vymezit rámec diskuze a konstatovat, že klimatická změna je realitou, jejíž dopady vstupují i do každodenních životů obyvatel ČR.¹⁶

Zvolený princip se projevil v několika vrstvách prezentace. Každý ostrov byl postaven na promyšlené kombinaci různých médií a více úrovní informací, které měly udržet návštěvníkovu pozornost

¹⁵ Např. HOOPER-GREENHILL, Eileen. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London: Routledge, 2000, s. 138–140.

¹⁶ S jasným konstatováním, které neponechává prostor klima skepsi, jsme se setkali i u zahraničních výstav, např. *Human nature*. [online]. In: *Etnografiska museet*. [cit. 5. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.etnografiskamuseet.se/en/exhibitions/human-nature/>.

a poskytnout komplexní zážitek – intelektuální, (více)smyslový i vzájemného sdílení. Vzhledem k nesbírkové povaze tématu byl obsah prezentován jen s omezeným množstvím exponátů. Pro ilustraci tohoto přístupu se podíváme na koncepci konkrétního ostrova – „Oblečení jako výzva!“. Cíl tohoto ostrova byl dvojitý: seznámit návštěvníky s trendem udržitelné módy a rovněž poukázat na problémy spojené s globálním textilním průmyslem. Snažili jsme se je přivést k zájmu o příběh oblečení v jejich šatníku, neboť pro mnohé může jít o netušené souvislosti, jejichž uvědomění je prvním krokem k environmentálně zodpovědnému jednání.¹⁷ Podobně jako ostatní tematické celky lákal i tento nejprve k přečtení úvodního sdělení na nejvyšším soklu konstrukce. Strukturu úvodního poselství jsme vždy věnovali zvýšenou pozornost, neboť mělo návštěvníky co nejvíce vtáhnout a motivovat k dalšímu objevování tématu.¹⁸ Následně se mohli vydat jakýmkoli směrem a na pomyslné plavbě kolem tohoto ostrova je čekala tematicky různorodá zastavení kombinující infografiku, AV media, haptické interaktivity, texty různých vrstev nebo předměty, např.:

- Velkoplošné zrcadlo s infografikou o environmentálních a sociálních dopadech globálního textilního průmyslu (rychlé módy)
- Pohledy do historie naší země na lokální produkci oděvů
- Příklady současného udržitelného designu v ČR
- Inspirativní projekty v našem okolí, typy k odpovědnému nakupování, péči o oblečení ad.
- Haptické interaktivní prvky jako model šitíčka
- Ukázky oděvů z přírodních materiálů z 30.–40. let 20. stol. (z šatníku našich (pra)babiček a (pra)dědečeků)
- Video a podcast k pomalé módě
- (...)

K jednotlivým expozičním prvkům se pojily též výzvy, evokační otázky nebo odkazy na relevantní studie. Společně cílily na osobní identifikaci návštěvníků s konkrétními oblastmi péče o životní prostředí a posílení pocitu smysluplnosti, jenž je jedním z největších motivačních faktorů proenvironmentálního chování.¹⁹ Tento záměr vyvrcholil v závěrečné reflexi, kde měli možnost přijmout symbolický závazek k dlouhodobému zájmu o udržitelnost a vybrat si novou roli podle ostrova, který je nejvíce oslovil, například *pomalé módařky*, *biodiverzitařka*, *kompostářky* nebo *vodního stopaře*.

Recyklovaná výstava: architektonické a grafické řešení

Péče, vnímavost a další hodnoty spojené s obsahem výstavy nás vedly ke snaze postupovat odpovědně a zároveň transparentně i při její fyzické realizaci. „ZeMě“ se tak stala ukázkovým příkladem, jaký testoval možnosti snížení ekologické stopy muzejních expozic. Podle návrhu studia Loca architekti byl pro stavbu v duchu principu „cradle to cradle“ znovupoužit materiál z demontáže předchozí výstavy „Sluneční králové“.²⁰ Zároveň se počítalo s tím, že by tento materiál mohl v budoucnu posloužit i pro další výstavní projekty. Informace o recyklaci – dřevěných hranolů na stavbu konstrukce, desek na opláštění a skla pro vitrinové poklopy a tabule – a uspořené energii, vodě a emisích CO₂e byly formou infografiky prezentovány na úvodním panelu, aby podpořily poselství výstavy.²¹ Podobně i prostorový a grafický koncept kromě vizuálního sjednocení celé expozice odrážel její tematické zaměření, zejména myšlenku, že žádný aspekt globální změny prostředí neexistuje izolovaně, ale je součástí sítě vzájemných vztahů a vlivů. Na podlaze hlavního sálu byl

Obr. 7–8: Imerzní site specific inscenace „Labyrint eka a ráj...?“ na motivy výstavy „ZeMě“. Foto Jakub Urban.

17 KRAJHANZL, Jan, ZAHRADNÍKOVÁ, Šárka a RUT, Ondřej. *Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí*. Praha: Zelený kruh, 2010, s. 15.

18 Úvodní text k ostrovu „Oblečení jako výzva!“: „Málokdo zná příběh věcí ze svého šatníku. / Nevěříte? / Tak schválně, víte, kdo a kde vyrobil oblečení, co máte právě na sobě? / Je to paradox, nic jiného nepoužíváme častěji a zároveň není nic bližšího našemu tělu. / Žijeme v době, kdy nám obchodní řetězce a internetové obchody nabízí ve spěšném tempu stále novou a levnější módu (Fast Fashion). Masová, odosobněná produkce levného oblečení je spojena se závažnými environmentálními a sociálními problémy. S chudobou a ohrožením zdraví pracovníků v zemích s levnou pracovní silou, znečištěním životního prostředí, nadměrným odpadem nebo nedostatkem vody. / Existují však lidé hledající udržitelné přístupy k módě, které respektují lidská práva a nezatěžují životní prostředí. / Seznamte se s pomalou módou.“

19 KRAJHANZL, Jan, ZAHRADNÍKOVÁ, Šárka a RUT, Ondřej. *Op. cit.*, s. 18.

20 Koncept „od kolébky ke kolébce“ zdůrazňuje opětovné využívání materiálů a zamezení vytváření zbytečného odpadu. TED Talks. *Cradle to cradle design | William McDonough*. [YouTube video], 17. května 2007 [cit. 5. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=loRjz8iTVoo>.

Obr. 9–12: Příklady zpětné vazby návštěvníků: výšivky, tipy na bezmasé recepty a pomalou módu, hlasovací lístky s osobními předsevzetími.

21 Z úvodního textu výstavy (analýza studia Loca architekti): Celkem bylo znovupoužito 1401 kg dřevěných hranolů, 5504 kg MDF desek a 631 kg skla. Podle analýzy studia Loca architekti se tak ve srovnání s výrobou nových materiálů a jejich dovozem ušetřilo až 194 446,7 MJ primární energie (ekvivalent roční spotřeby 239 lednic), 15 506,04 l vody (denní spotřeba 155 osob) a 912 kg emisí CO₂e (denní produkce 139 obyvatel ČR). Ekvivalent pracoval s těmito výchozími parametry: lednice: 2,232 MJ/ den; voda: 1 osoba 100 l/ den; průměr na obyvatele ČR 12,6 t CO₂e 35,4 kg CO₂e/ den.

22 Myšlenka udržitelnosti se propjala též do grafického zpracování, například využitím volně dostupného písma Times New Roman nebo vytvořením vlastních ilustrací a schémat v rámci tvůrčího týmu architektů a grafika výstavy. ZeMě. [online]. In: ARCHIWEB. [cit. 5. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/blzeme>

23 SUTTON, Sarah W. Museums as agents and settings for climate hope. [online]. Nordisk Museologi, 2020, roč. 30, č. 3, s. 14–17. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://doi.org/10.5617/nm.8627>.

24 Informace o počtu programů vycházejí ze statistiky edukačního oddělení NM a nepublikované závěrečné zprávy o konání výstavy „ZeMě“, kterou vypracovali František Tým (kurátor výstavy), Jiří Frank (hlavní autor výstavy) a Karolína Pösingerová (produkční výstavy).

polepem naznačen rastr připomínající mapu Země, z něhož jednotlivé tematické ostrovy vystupovaly. Jejich design se vyznačoval minimalistickým, geometrickým uspořádáním a bílým podkladem. Neutrální barevnost hranolovitých soklů různé výšky – nosičů textových informací, infografiky, interaktivních prvků i fyzických modelů – měla podle autorek architektonického návrhu a grafika evokovat nepopsaný list papíru a navodit tím představu latentních možností osobních odpovědí na palčivou otázku: Co mohu pro své okolí udělat já sám*sama?²²

Výstavou to nekončí

Doprovodný program

Podstatnou součástí životního cyklu výstavy „ZeMě“ tvořil navazující doprovodný program s ambicí oslovit co nejširší spektrum návštěvníků po intelektuální i emocionální stránce. Podle muzeoložky Sarah Sutton mají paměťové instituce potenciál transformovat negativní pocity spojené s environmentální krizí v naději a odhodlání k akci nejen výstavní, ale především programovou činností rozvíjející strategická partnerství.²³ V souladu s tímto principem se interdisciplinární přístup uplatněný při tvorbě výstavy promítl i do koncepce doprovodného programu. Spolupráce s externími partnery (ekoškoly, vědci*vědkyněmi, umělci*umělkyněmi ad.) umožnila vytvořit pestrou škálu aktivit. Vedle edukačních programů pro školy byly připraveny různorodé akce pro širokou veřejnost – od mezigeneračních setkání přes praktické workshopy až po odborné přednášky. Program doplnil

také méně obvyklý formát site specific divadla využívající sílu emocionálního jazyka.

Pro žáky*žákyně základních a středních škol byly koncipovány tři typy vzdělávacích programů:

1. Lektorovaný program dialogického charakteru, jenž se odehrával přímo ve výstavě „ZeMě“, představil téma udržitelnosti na konkrétních příkladech z každodenního života.
2. Workshop *Odpovědnou spotřebou za budoucnost Země*, připravený ve spolupráci se vzdělávacím centrem Tereza, sloužil naopak jako úvod k samostatné návštěvě výstavy. Během skupinové práce se účastníci do hloubky zabývali čtyřmi oblastmi spotřeby (voda, jídlo, móda, odpady) – rozplétali přitom „příběhy věcí“ a zamýšleli se nad tím, které z fází jejich životního cyklu by sami mohli ovlivnit, aby byly šetrnější k životnímu prostředí.
3. *Záchranářský seminář*, který zajišťovala iniciativa Zachraň jídlo, poskytl žákům hlubší vhled do problematiky plýtvání jídlem a jeho možnému předcházení.

Kromě stálé nabídky edukačních programů, jichž se zúčastnilo celkem 74 školních skupin (1889 žáků)²⁴, jsme pro tuto cílovou skupinu zorganizovali další speciální akce. Mezi ně patřilo např. setkání s vědci*vědkyněmi a dalšími tvůrci, kteří participovali na přípravě výstavy, u příležitosti Mezinárodního dne životního prostředí nebo příměstský tábor s environmentální linkou.

Série víkendových akcí byla zaměřena na širokou veřejnost s cílem postupně

paláčeky

1l mléka

špička sraje

špička soli

500g hlávků mouky

lžice másla

Marylka 18. 7. led

♡♡♡♡

17/07/2022

PLEASE FAMILY CLOTHES

TRY TO BUY BETTER QUALITY, SO THAT THE LAST LONGER

- buy locally

- buy only if u really need to

- try to buy vintage/used clothes

- Buy NOT ALL FAST FASHION COMPANIES, YES EVEN IF IT'S

- research if the company is green or cute

only green washing

remember some of this requires higher income so

do NOT shame people and sacrifice if affordable to you.

představit všech sedm tematických oblastí výstavy. Ve spolupráci s partnerskými organizacemi jsme se snažili pořádat je v pravidelném rytmu minimálně jednou za měsíc a zohlednit přitom i sezonní potřeby (stavba krmítek pro ptáky, vycházky do přírody nebo udržitelné Vánoce). Většina událostí kombinovala různé formáty, aby přilákala co nejrozmanitější publikum. Příkladem může být sobotní odpolední setkání Ze-Mě-Móda v Historické budově NM, jež sestávalo z panelové diskuze o udržitelných přístupech k módě, kreativního workshopu výroby látkových obalů i filmového promítání.

Harmonogram* doprovodných akcí pro veřejnost:²⁵

Proměny návyků nejsou jen o znalostech faktů, ale také o emočním angažování. Proto jsme byli vděční, že se podařilo problematiku klimatické krize přenést do světa **divadelní imaginace**. Vůbec poprvé byla na motivy výstavy Národního muzea napsána autorská site specific hra, na níž se pod uměleckým vedením Heleny Urban podíleli studenti a studentky Katedry autorské tvorby a pedagogiky DAMU.²⁶ Participativní, imerzní inscenace s názvem *Labyrint eka a ráj...?* pracovala s metaforou produktivity bez ohledu

na následky. V této alegorické hře inspirované Komenského dílem putovali diváci – spoluúčastníci představení s čtyřmi průvodci (hrdinkou, holubem, selkou a uklízečkou) světem postaveném na principu neudržitelného „růstu“ a touze po co nejvyšší věži z kelímků, po které přijde potopa. Pochůzkové divadlo o hledání našeho místa ve světě „eka“ se dočkalo celkem čtyř uvedení v Historické budově Národního muzea. Z reakcí diváků, s nimiž jsme měli možnost po skončení představení hovořit, se imerzní divadelní zážitek ukázal jako efektivní způsob, jak oslovit publikum na emocionální úrovni a umožnit jim prožít vztah vzájemné závislosti a křehkosti života na planetě.

Závěrem

V době rostoucích environmentálních, sociálních i ekonomických nejistot mohou muzea, těšící se obecně velké důvěře veřejnosti, figurovat jako zprostředkovatelé dialogu o aktuálních problémech i místa osobního rozvoje navzdory tíživým vnějším okolnostem. Výstava „ZeMě“ vznikla v odpovědi na tento stále silnější trend s cílem vytvořit bezpečné, podnětné prostředí pro sdílení zkušeností. Ukázala se přitom důležitost interdisciplinární

²⁵ Výroční zpráva za rok 2022. [online]. In: NÁRODNÍ MUZEUM. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-za-rok-2022>; Výroční zpráva za rok 2023. [online]. In: NÁRODNÍ MUZEUM. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocní-zpravy/vyrocní-zprava-za-2023>. Údaje o návštěvnosti jednotlivých akcí zde neuvádím, protože by mohly být zavádějící. Výstava „ZeMě“ neměla samostatné vstupné a většina doprovodných programů byla zahrnuta v ceně běžné vstupenky do muzea. Na tyto akce tak mohli přijít i návštěvníci, kteří primárně nezamýšleli výstavu navštívit nebo se zúčastnit doprovodného programu.

²⁶ Inscenační tým: Helena Urban (Koťátko zkázy; Tep39), Filip Novák, Aicha Roubíčková, Lucie Vacovská (Katedra autorské tvorby a pedagogiky DAMU), Josefína Holcová (Katedra alternativního a loutkového divadla DAMU).

* Harmonogram doprovodných akcí pro veřejnost.

Květen 2022	Prahou za přírodou – botanická exkurze
Červen 2022	Prahou za přírodou – entomologická exkurze
Červen 2022	Zemědílna – Upcyclingové tvoření z papíru
Srpen 2022	ZeMěKoulení: semínková dílna s Kokozou
Září 2022	Udržitelná ZeMě, aneb jak pěstovat a kompostovat ve městě
Listopad 2022	Ze-Mě-Móda
Prosinec 2022	Udržitelné Vánoce
Leden 2023	Zemědílna – Krmítka pro ptáky
Únor 2023	Domy přírody AOPK ve výstavě ZeMě
Březen 2023	Upcykluj a tvoř jako v pravěku
Duben 2023	Waste Art aneb design vrací odpad do života

27 Zpětná vazba byla sbírána několika způsoby: přímo v expozici prostřednictvím interaktivních prvků (návštěvníci se zapojovali psaním tipů k pomalé módě, sdílením receptů na bezmasé pokrmy, vyprávěním osobních poselství a hlasováním o srdcových tématech, které jsme vyhodnocovali jednou měsíčně) a při vzdělávacích programech pro školy formou dotazníků pro učitele. Odbornou komunitou rozumíme především muzejní obec a expertky v oblasti udržitelnosti, kteří nám poskytovali zpětnou vazbu během celého procesu – někteří během přípravy výstavy, jiní po osobních návštěvách výstavy nebo účasti na doprovodných akcích či muzejních konferencích. Cenným zdrojem evaluace byly též ohlasy v médiích a na sociálních sítích.

spolupráce i partnerského, nementorujícího přístupu k návštěvníkům. Syntézou vědeckých poznatků, kreativních přístupů a know-how již existující sítě environmentálního vzdělávání se podařilo vybudovat platformu pro osvětu v oblasti udržitelného životního stylu.

Pozitivní ohlasy stran návštěvníků i odborné komunity ukázaly, že se výstavou podařilo vzbudit o udržitelné přístupy značný zájem. Míra interakce s expozičními prvky i množství získané zpětné vazby překonala naše očekávání.²⁷ Pravidelná pozorování přitom odhalila zejména oblibu haptických prvků a mezigeneračních aktivit, pravděpodobně odrážející touhu po větším fyzickém kontaktu a vzájemnosti, zesílenou omezeními během pandemie covidu-19.

Při zpětném ohlednutí jsme identifikovali též oblasti pro budoucí zlepšení. Především jde o možnosti rozšíření celkového žádoucího dosahu výstav na aktuální témata, ať už posílením propagačních aktivit nebo adaptací do podoby putovních projektů, které by oslovily publikum v regionech. S ohledem na provozní aspekty i časové možnosti jsme také nemohli plně realizovat některé dílčí cíle, například vytvoření samostatných webových stránek, které by mohly přispět k dlouhodobějšímu přesahu. Problematická byla též komplikovanější navigace ke vstupu do výstavy, způsobená ztrátou prostoru předsálí. Pozorovali jsme, že navzdory grafickému značení návštěvníci často míjeli kontextuální úvodní panel a směřovali rovnou k tematickým ostrovům. Tato změna lehce narušila plynulost návštěvnického zážitku a ztížila počáteční orientaci v tématu.

I přes některé nevyužité příležitosti a výzvy zůstává však „ZeMě“ výjimečným experimentem, který ukazuje možný přístup k vystavování environmentálních témat v lokálním kontextu. Zkušenosti získané během jeho realizace, ať už testování možností využití recyklovaného materiálu pro stavbu expozic, nebo znovu promyšlení komunikačních a prezentačních strategií, mohou poskytnout cenné podněty nejen v našem muzeu, ale, jak doufáme, též v širší muzejní komunitě.

Seznam použité literatury

BROMOVÁ, Anna, KÁRNÍKOVÁ, Anna, PATOČKA, Josef, KOCUREK, Josef, NAVAROVÁ, Tereza a VOLFOVÁ, Marika. *Klimavize: šest oblastí, kterým se musíme věnovat při řešení klimatické krize*. Klimavize, 2021.

GUSTAFSON REINIUS, Lotten. Special Issue. Tracing the Arctic; Arctic Traces. [online]. *Journal of Northern Studies*. 2021, roč. 14, č. 2, s. 7–24. [cit. 18. 12. 2024]. Dostupné z: <https://doi.org/https://doi.org/10.36368/jns.v14i2.983>.

HOOPER-GREENHILL, Eilean. *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. Londýn: Routledge, 2000.

JANES, Robert R. a SANDELL, Richard. *Museum Activism*. New York: Routledge, 2019.

KRAJHANZL, Jan, ZAHRADNÍKOVÁ, Šárka a RUT, Ondřej. *Možnosti spolupráce s veřejností (nejen) při ochraně životního prostředí*. Zelený kruh: 2010.

LATHAM, Kiersten F. a COWAN, Brenda (eds.). *Flourishing in Museums: Towards a Positive Museology*. Routledge, 2023.

MACNAMARA, Looby. *Vztahy bez hierarchie: Lidé a permakultura*. Walden Press, 2022.

MOSER, Susanne C. a DILLING, Lisa (eds.). *Creating a Climate for Change: Communicating Climate Change and Facilitating Social Change*. Cambridge University Press, 2010.

OBRIST, Hans U. a STASINOPOULOS, Kostas (eds.). *140 Artists' Ideas for Planet Earth*. Penguin, 2022.

SUTTON, Sarah W. Museums as agents and settings for climate hope. [online]. *Nordisk Museologi*, 2020, roč. 30, č. 3, s. 14–17. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://doi.org/10.5617/nm.8627>.

Internetové zdroje:

Definice muzea. [online]. In: ICOM Česká republika. 2022. [cit. 10. 10. 2024]. Dostupné z: <https://icom-czech.mini.icom.museum/icom/definice-muzea/>.

Human nature. [online]. In: Etnografiska museet. [cit. 5. 10. 2024]. Dostupné

z: <https://www.etnografiskamuseet.se/en/exhibitions/human-nature/>.

LIŠKA, Filip. *Udržitelná Karlovka #7: Ondřej Tábořský*. In: Udržitelná Karlovka [podcast]. Listopad 2022. [cit. 7. 10. 2024]. Dostupné z: <https://sustain.cuni.cz/SUS-116.html>.

Síť feministických institucí vydala manuál pro ekologické chování kulturních a uměleckých institucí. [online]. In: ARTALK. 2019. [cit. 10. 10. 2024]. Dostupné z: <https://artalk.info/news/sit-feministickych-instituci-vydala-manual-pro-ekologicke-chovani-kulturnich-a-umeleckych-instituci>.

TED Talks. *Cradle to cradle design* | William McDonough. [YouTube video]. 17. května 2007. [citováno 5. 5. 2024]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=IoRjz8iTVoo>.

Výroční zpráva za rok 2022. [online]. In: NÁRODNÍ MUZEUM. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-za-rok-2022>.

Výroční zpráva za rok 2023. [online]. In: NÁRODNÍ MUZEUM. [cit. 17. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.nm.cz/povinne-zverejnovane-informace/vyrocnizpravy/vyrocnizprava-za-2023>.

ZeMě. [online]. In: ARCHIWEB. [cit. 5. 10. 2024]. Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/b/zeme>